

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

BOLALAR NUTQINI BADIY JIHATDAN BOYISHI UCHUN SHE’R, ERTAK VA PROZADAN FOYDALANISH USULLARI

Ne’matova Nilufar Xudoyberdi qiz

Farg‘ona davlat universiteti

Pedagogika-psixologiya va san‘atshunoslik fakulteti,

Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Nutq qobiliyatlarini rivojlantirib borish jarayonida adabiyot va til vositalaridan to'g'ri foydalanish muhim ahamiyatga ega. O'quvchi yoki talaba shaxsining dunyoqarashi kengayib borishi bilan uning nutqi ham yuksak badiiylikka erishadi. Bu jarayonda she'r, ertak hamda proza janrlarining o'zaro uyg'unlikda qo'llanilishi alohida ahamiyat kasb etadi. Nutq madaniyati bugungi kunda nafaqat o'qituvchilar uchun muhim masalalardan biri, balki jamiyatning har bir a'zosi uchun ham dolzarbdir. Xususan, maktab yoshidagi bolalarning nutq qobiliyatlarini rivojlantirib borish o'quv muassasalarining asosiy vazifalaridan biridir. Buning uchun samarali metodlar qo'llash lozim, jumladan she'riyat, ertaklar hamda proza elementlaridan foydalanish.

1. She'riyatning ahamiyati

She'rlarning asosiy xususiyati – uslubiy vositalar (metafora, takrorlanishlar, ritm, qofiya va hokazo)ning mavjudligi bo'lib, ular so'zlashuvning ta'sirchanligini oshiradi. Shaxsning nutqi she'riylikdan kelib chiqadigan ta'sir kuchi hisobiga jonliroq, jozibadorroq va ko'ngilga yaqin bo'ladi. Misol tariqasida Alisher Navoiy, Abdulla Oripov kabi ulug' shoirlarimiz asarlaridan iqtibos keltirilsa, bu uslubdagi iboralar tinglovchini chuqur ta'sir qilish xususiyatiga ega ekanligi yaqqol namoyon bo'ladi. She'r matnlarida nutq imkoniyatlarining kengayishi bilan birga, ta'lim jarayonida mantiqiy fikrlash, nutq kategoriyalari va boshqa ko'plab grammatik qoidalarni tushunib olish imkoniyati mavjud. Masalan, “Bahor keldi” kabi she'rlarni o'qitish davomida bolalar turli tovushlarning ritmik birikmalarini his qilish qobiliyatini rivojlantiradilar. Shuningdek, bu jarayonda o'quvchilar she'rdagi obrazlar mohiyatini chuqurroq anglab yetishadi, bu esa ularning badiiy tafakkurini kengaytiradi. O'zbek shoirasi Halima Xudoyberdiyeva tomonidan yozilgan mashhur “Bolalikning bahori” she'ri nutq madaniyatining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu she'r bolalarda sevgi tuyg'ularini uyg'onishiga xizmat qiladi, ularning hayotga nisbatan mehrli qarashlariga hissa qo'shadi.

2. Ertaklar yordamida nutq rivoji.

Ertaklarning nutq rivojida alohida o'rni bor. Ularda uchraydigan turli xil obrazlar, qahramonlar va voqealar talabalar tomonidan tez tushuniladi. Ertak o'quvchilarning nutq faolligi va fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Masalan, xalq ertaklari qahramonlariga xos ijobiy fazilatlar – odob, samimiylik, vijdoniylik kabi xislatlarni ifodalovchi tasvirlar bolalarning tafakkur doirasini kengaytiradi. Ertaklar orqali bolalarga ijtimoiy normalar, axloqiy qadriyatlar, shuningdek badiiy tasvirlar yetkaziladi. Misol tariqasida xalq ertaklari

qatoridan olingan «Qarg‘a va qaldirg‘och» ertagini keltirishimiz mumkin. Mazkur ertak bolalarning to‘g‘ri-yomon tushunchasini shakllantirishga yordam beradi. Shuningdek, ertaklardagi takrorlanuvchi so‘zlar va iboralar bolalar xotirasiga oson joylashuvchi usul hisoblanadi. “Bo‘ri bilan quyon” xalq ertagi bolalar qalbiga yaxshilik va adolat tuyg‘usini singdirishga qaratilgan. Bu ertak orqali tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etish mumkin.

3. Prozaning roli

Proza janri nafaqat voqeani hikoya qilishdan iborat, balki ma‘naviy -ma‘rifiy yo‘nalishda tarbiyalash vazifasini ham bajaradi. Roman, hikoyalar yoki esse shakllarini o‘rganish natijasida shaxs nutq madaniyatini oshirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Proza matnlarida mazmunli hikoya, voqeaning batafsil bayon etilishi bolalarda lug‘at boyligini oshirish imkonini beradi. Ularda jonli muloqot madaniyati shakllanadi. Maktablarda dars mashg‘ulotlarida hikoyalar va qissalar tahlil qilinayotgan paytda o‘quvchilarning savol berish, javob berishga odatlanishi ularning nutq mahoratlarini oshiradi. Abdulla Qodiriyning “Usta Muhammad va o‘g‘li Hasan” hikoyasi farzandlarga ota-onaga hurmat, oilaviy qadriyatlarni qadrlaydigan odob-axloq me‘yorlarini o‘rgatish uchun juda mos keladi. Bu hikoya orqali bola ruhiyatiga xos xususiyatlar tarkib topadi.

Ta‘lim jarayonida mustaqil ishlash uchun yopiq savollar berishni tavsiya etamiz. Bunga misol sifatida quyidagi savollar keltirilishi mumkin:

Savol: “«Bo‘ri bilan quyon» ertagida qanday xulosa chiqarish mumkin?”

Javob: “Ertakdan insoniyat manfaatlari nuqtai nazaridan kurash olib borishning afzalliklarini o‘rganish mumkin.”

Ta‘lim tizimida ommalashgan yana bir yondashuv bu – dars jarayonida guruhlarga ajratish usuli. Bunda bolalar birgalikda matn ustida ishlaydilar, ular o‘rtasidagi munozaralar natijasi sifatida har bir o‘quvchi ma‘lum darajada rivojlanishga erishadi. Bir guruh bolalar o‘rtasida “Yaxshi odam kim?” mavzusida suhbat uyushtirilsa, bolalar birgalikda hikoyalar tahlil qiladilar, turli talqinlarni taklif qilishadi va buning natijasida ularning nutq qobiliyati rivojlanadi.

Bu kabi savollar talabalarni mustaqil fikirlash, ijodiy yondoshishni rivojlantirishga undaydi. Shunday qilib, she‘r, ertak va proza elementlari nutq madaniyatini shakllantirishning samarali vositasidir. Ular bolalarning lug‘at zaxirasini oshirishga, nutq tuzilishini takomillashtirishga, dunyoqarashini kengaytirishga yordam beradi. Eng muhimi, bunday pedagogik yondashuv tarbiya maqsadlariga erishish uchun ideal asos yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda nutqni rivojlantirish metodikasining eng samarali yo‘li – she‘r, ertak va proza janrlarining umumiylikida hisoblanadi. Har bir usulni bir-biridan farq qiluvchi xususiyatlari asosida ishlab chiqish orqali bolalarimiz va yoshlarimizning nutq madaniyati yuksalishiga erishish mumkin.

